

Ἄν καὶ ἀπεδείξαμεν, ὅτι ἡ ἀκούσιος πράξις ἔχει ἀνάθεσιν αἰτίας εἰς τὸν πράξαντα, δὲν ὑπόκειται ὅμως εἰς τὰς αὐτὰς εὐθύνας μὲ τὴν ἐκούσιον· διότι ὁ ἐνεργῶν ἀκουσίως, πράττει ὕπερ ἧθελε προκρίνει μὴ πράξει· ἡ δὲν πράττει ὕπερ ἧθελε προκρίνει πράξει. Ὁ ἐνεργῶν ὅμως ἐκούσιως, θέλει ἀπλῶς πράξει ὃ πράττει, ἢ τὸ ἀνάπλιν· ὥστε ἡ ἐκούσιος πράξις εἶναι πλέον ἐλευθέρα παρὰ τὴν ἀκούσιον. Ἐπειδὴ δὲ αἱ πράξεις γίνονται ὑπεύθυνοι καθόσον εἶναι ἐλεύθεροι, συμπεραίνεται ἐκ τούτου, ὅτι ἡ ἀκούσιος εἶναι ὀλιγώτερον ὑπεύθυνος παρὰ τὴν ἐκούσιον· διὸ καὶ ἀξιούται συγγνώμης τινὸς καὶ ἐπιεικείας.

Διπλοῦς διακρίνεται καὶ ὁ φόβος, ἥγουν, μικρὸς ἢ μέγας· καὶ πάλιν, ὁ μέγας φόβος εἶναι ἢ ἀπολύτως μέγας ἢ σχετικῶς. Ἀπολύτως μέγας λέγεται ἐκεῖνος, ὅφ' οὗ καὶ αὐτοὶ οἱ ἄνδρες οἱ ἐκπλήττονται, ὡς ὁ φόβος τοῦ θανάτου, τῆς παντοτεινῆς καθεύξεως, τῆς ἐξορίας καὶ ἄλλων τοιούτων, ἐπαπειλούντων ἢ αὐτὸν τὸν φοβούμενον ἢ τὰ τέκνα αὐτοῦ, τὴν γυναῖκα, τοὺς γονεῖς, τὴν πατρίδα κτλ. Σχετικῶς δὲ μέγας φόβος λέγεται ἐκεῖνος, ὅστις, ἂν καὶ δὲν ἐκπλήττη τὸν σταθερὸν καὶ ἄνδρετον, ἔχει ὅμως μεγάλην δύναμιν εἰς γυναῖκας, παῖδια καὶ ἐν γένει εἰς ἀνθρώπους δειλούς· διότι εἰς αὐτοὺς τὰ μικρότερα κακὰ προξενοῦσι φόβον οὐχὶ μικρότερον ἢ τὰ μεγαλῆτερα εἰς τοὺς ἀνδρείους. Ὁ μικρὸς δὲ φόβος εἶναι κακοῦ ἐλαφροτέρου. Βέβαιον ὅμως φαίνεται, ὅτι ἡ θέλησις δὲν βιάζεται τῶνόντι· διότι, ὅταν θέλωμέν τι, παριστάνομεν τοῦτο εἰς ἑαυτοὺς ὡς ἀγαθόν· καὶ ἐξ ἐναντίας, ὅταν δὲν θέλωμέν τι, στοχαζόμεθα τοῦτο ὡς κακόν· οὐδεμία δὲ ἐξωτερικὴ βία, οὐδεὶς φόβος δύναται νὰ κάμῃ νὰ φαίνηται εἰς ἡμᾶς τι ἀγαθόν ἢ κακόν, ὅταν ἐξεύρωμεν, ὅτι δὲν εἶναι τοιούτων· ὥστε ἡ θέλησις δὲν βιάζεται τῶνόντι, ἀλλὰ μεταβάλλει κλίσιν καὶ ῥέπει ἀπ' ἐνὸς εἰς ἄλλο. Συμπεραίνεται λοιπὸν, ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ ἐκ φόβου μεγάλου γινόμεναι πράξεις, ἂν καὶ δὲν ᾖναι ἀπολύτως ἐκούσιαι, ὑπόκεινται ὅμως εἰς εὐθύνην· καὶ τότε μόνον δὲν εἶναι ὑπεύθυνοι, ὅταν ὁ φόβος ἀφαιρέσῃ τὴν χρῆσιν τοῦ λογικοῦ.

Ὅσα εἵπομεν ἤδη περὶ τῆς ἀναθέσεως τῆς αἰτίας τῶν πράξεων, εἶναι κοινὰ καὶ εἰς τὰς καλὰς καὶ εἰς τὰς κακὰς πράξεις. Ἐζήτησαν ὅμως τινὲς νὰ ἀνατρέψωσι πᾶσαν ὑποχρεωτικὴν δύναμιν, λέγοντες ὅτι, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἔχει αὐτεξουσιότητα καὶ θέλησιν ἐλευθέραν, εἰς οὐδεμίαν ὑποχρέωσιν ὑπόκειται· ὅτι ἀρχὴ καὶ βάσις πάσης ἀνθρωπίνης συγκοινωνίας, εἶναι ἡ συντήρησις τῆς ὑπάρξεως ἐκάστου, καὶ ἡ ἀτομικὴ αὐτοῦ ὠφέλεια. Τὰ τοιαῦτα ὅμως εἶναι ἀντικρυς σοφίσματα καὶ ἡπατημέναι ἢ διεφθαρμέναι φαντασίαι γεννήματα. Ἐχει μὲν αὐτεξουσιότητα καὶ θέλησιν ἐλευθέραν, οὐχὶ ὅμως εἰς τὸ πράττειν κατὰ τὰς ἀλόγους αὐτοῦ ὁρᾶξεις, ἀλλὰ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, καὶ τοὺς φυσικοὺς καὶ θείους νόμους. Οὐδεὶς τῶνόντι ὀρθῶς συλλογιζόμενος ἀρνείται, ὅτι